

شبکه‌ها، اینترنت و کتابداران

تهیه و تنظیم: فیض اله فروغی

در عصر ما، روز به روز داده‌ها و اطلاعات بیشتری گرد می‌آید و بر حجم آنها افزوده می‌شود و در عین حال انسجامشان کمتر می‌گردد تا جایی که دیگر نمی‌توان انتقالشان داد. نظام آموزشی زیر بار سنگین اطلاعات علمی احساس فشار شدیدی می‌کند. ساختارهای آن با پیشرفت علوم و تکنولوژی همزمانی ندارد و با شرایط تازه متناسب نیست. صنایع ارتباطی مدام توسعه بیشتری پیدا می‌کند و همراه آن الکترونیک و ارتباط از راه دور در تمام حوزه‌های زندگی خصوصی و اجتماعی و بهداشتی و آموزشی راه می‌یابد. همه این عوامل باعث می‌شود تا جهان به سیاره مشبکی تبدیل شود که در آن اطلاعات مانند آب و برق و گاز جریان یابد. فن آوری رایانه و شبکه و بخصوص اینترنت از سه دهه پیش به جامعه اطلاعاتی راه یافته، و نقش سنتی کتابدار عصر دوم را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. این تأثیر ابعاد گوناگونی دارد که یکی از آنها کم رنگ شدن نقش و جایگاه کتابداران در محیط اطلاعاتی جدید است. فائق آمدن بر این تنگنا و موفقیت در عصر اطلاعات نیازمند تربیت نسل جدیدی از کتابداران در حوزه و روش‌های گردآوری ذخیره و بازیابی اطلاعات است.

نقش کتابداران در شبکه و اینترنت

در یک محیط اطلاعاتی شبکه‌ای شده نقش کتابدار گسترده‌تر و پیچیده‌تر می‌شود، زیرا پیشرفت‌های تکنولوژیکی در کنترل اطلاعات و استفاده کنندگان از آن ایجاب می‌کند که راه‌های تحویل اطلاعات پیچیده‌تر و کارآمدتر گردد. علاوه بر خدمات سنتی کتابخانه‌ها که بر اساس منابع سنتی چاپی و دیداری و شنیداری بنا نهاده شده است، کتابداران در حال حاضر حرفه‌مندهای اطلاعاتی هستند که در یک جامعه اطلاعاتی به اداره، بازیابی، تحلیل، سازماندهی و ارائه خدمات به مصرف کنندگان در رابطه با اطلاعات شبکه‌ای شده اشتغال دارند. از کتابداران خواسته می‌شود که علاوه بر بازیابی اطلاعات، چگونگی استفاده از اطلاعات را بیاموزند. از آنها خواسته می‌شود که به استفاده کنندگان در ارزیابی و استفاده موثر از اطلاعات مساعدت‌ها و آموزش‌های لازم را ارائه

رسانه‌های دیگر مانند رسانه‌های دیداری- شنیداری به مرور تبدیل به عامل مهم انتقال و ارتباط می‌شود. در این عصر رشد و شکوفایی ابزارها، رسانه‌های ارتباطی، اطلاعات و دانش نیز دچار تحول می‌گردد. در این دوران انفجار و فراگیر شدن اطلاعات، اندیشه‌ها باز هم بارورتر می‌شود، چرا که دسترسی افراد به منابع بیشتر است و در نتیجه گردش اطلاعات سریعتر صورت می‌گیرد و حجم دانش به صورتی تصاعدی افزایش می‌یابد و به تدریج افکار پیچیده‌تر می‌گردد. به بیانی دیگر این عصر راه عصر اطلاعات و دانش می‌خوانند.

با توجه به مشخصه‌های هر یک از سه عصر مذکور، بدیهی است که نقش کتابداران در عصر اول، یعنی عصر شفاهی، شنیداری جایگاهی نداشته و حضور کتابداران به عصر دوم یعنی به عصر کشف و اختراع الفبا و کتابت باز می‌گردد.

نقشی که امروزه از آن به نام نقش سنتی کتابداران نام می‌برند که همانا گردآوری، سازماندهی و بازیابی مواد چاپی بوده است. اگر بپذیریم که در عصر پیشین بیشترین فعالیت در جهت تبدیل مواد به یکدیگر و تولید کالا بوده است. در عصر سوم تبدیل و تولید اطلاعات مهمترین خصیصه این عصر است. با حجم انبوه و تراکم اطلاعات در این عصر تخمین زده می‌شود که اطلاعات دنیا هر سه یا چهار سال دو برابر می‌شود به طوری که در جامعه آمریکا که سردمدار کنترل، ذخیره و اشاعه اطلاعات است، گفته می‌شود که نیمی از کل درآمد آمریکا از تولید، پردازش، اشاعه مواد اطلاعاتی و خدمات مربوط به آنها ناشی می‌شود. ضمن آن که تعداد شغل‌هایی که در این عرصه در سال‌های اخیر در آمریکا به وجود آمده است از کل شغل‌های حوزه صنعت و کشاورزی و یا سایر بخش‌های خدماتی بیشتر بوده است.

مقدمه

مارشال مک لوهان مراحل مختلف تاریخ انسانی از دیدگاه ارتباطی را به سه مرحله تقسیم کرده است. شاخص هر مرحله، تغییری است که در رسانه ارتباطی مسلط آن دوران رخ می‌دهد. این سه مرحله عبارتند از:

مرحله اول: عصر شفاهی - شنیداری

مرحله دوم: عصر کشف و اختراع الفبا و کتابت

مرحله سوم: عصر ارتباطات الکترونیکی

مرحله اول: عصر شفاهی - شنیداری

در این دوره حس‌های بویایی، شنوایی و سخنگویی نقش عمده دارد. کل حواس هماهنگ با یکدیگر کار می‌کند. در این مرحله سلطه زندگی جمعی به چشم می‌خورد و در این دوران هر نسلی تجربه‌ها و یافته‌های خود را سینه به سینه منتقل می‌کند. در این جا گفتگو، محاوره و بیان شفاهی نقش نگهدارنده و انتقال دهنده اطلاعات را داراست و گنجینه این یافته‌ها و تجربه‌ها در سینه‌ها و حافظه‌هاست.

مرحله دوم: عصر کشف و اختراع الفبا و کتابت

ویژگی عصر دوم، پیدایش الفبای آوایی و ارتباط نوشتاری است. در این عصر، اختراع چاپ تحول بزرگی در فرهنگ نوشتاری ایجاد نمود و موجب فراگیری همگانی و برخوردار شدن همگانی از فرهنگ نوشتاری و در نتیجه گسترش تفکر عقلانی و انسانی و پیدایش مکاتب فکری بسیار متنوع و سپس باعث پیدایش نهضت‌های سیاسی و اجتماعی می‌گردد.

مرحله سوم: عصر ارتباطات الکترونیکی

در این دوران دیگر چاپ رسانه عمده نیست و

دهند و به جای نقش سنتی آموزش کتاب شناختی به هدایت و اداره اطلاعات بپردازند. کتابداران نه تنها به عنوان واسطه‌های ارتباط استفاده‌کنندگان با منابع شبکه‌ای شده کمک می‌کنند بلکه به عنوان همکار با آموزگاران گروه‌های مورد نظر را برای سوادآموزی شبکه‌ای تعمیم می‌دهند. برای حفظ اعتبار حرفه‌ای خود، کتابداران باید خود را برای درک و اداره پیچیدگی‌های اطلاعات شبکه‌ای شده تقویت کنند. کتابداران باید نقش رهبری را در عصر اطلاعاتی برای تعلیم جامعه در مورد تأثیر اطلاعات و تکنولوژی شبکه در آموزش و یادگیری بر عهده گیرند.

مهارت‌ها و عرصه‌هایی که کتابداران می‌توانند در محیط شبکه و اینترنت به طور مؤثر تأثیرگذار باشند عبارتند از:

الف - کامپیوتر و تکنولوژی‌های وابسته به خصوص شبکه‌های اطلاع‌رسانی و اینترنت
ب - آموزش کاربران در استفاده از شبکه‌ها
ج - سازماندهی و مدیریت اطلاعات در شبکه‌ها

الف - کامپیوتر و تکنولوژی‌های وابسته
کامپیوتر اصلی‌ترین عامل تغییر روند اطلاع‌رسانی بوده است. ورود کامپیوتر به عرصه اطلاع‌رسانی دگرگونی‌های شگرفی را در این زمینه علمی پدید آورده است. افزایش سرعت بازیابی، حجم بالای ذخیره‌سازی اطلاعات، امکان ارتباط کامپیوتری با منابع خارج از کتابخانه و دسترسی به فرآورده‌های اطلاعات علمی دیگر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی به ویژه بر کار کتابداران تأثیر گذاشته است. از این رو برای داشتن کارایی لازم در حوزه

جدید اطلاعات علمی، تمام کتابداران باید نسبت به کامپیوتر و تکنولوژی‌های وابسته حساسیت نشان دهند. کتابداران برای بالا بردن سطح توانایی‌های علمی و بازدهی شخصی لازم است در به کارگیری کامپیوتر مهارت تمام داشته باشند.

ب - آموزش کاربران به منظور استفاده از شبکه‌های اطلاع‌رسانی و اینترنت

کتابداران به عنوان فردی حرفه‌ای در بازیابی اطلاعات باید با شبکه‌های اطلاع‌رسانی و اینترنت کاملاً آشنا بوده و در جستجو و بازیابی مواد و اطلاعات با کیفیت نقشی اساسی داشته باشند. حجم اطلاعات در اینترنت به علت باز بودن و ناهماهنگی آنقدر نامنسجم است که کاربران نیاز دارند که آموزش یابند که چگونه به اطلاعات با کیفیت دسترسی یابند.

ج - سازماندهی و مدیریت اطلاعات

به نظر نگارنده دو عرصه پیش گفته، عرصه‌هایی است که با پیشرفت فن آوری‌های اطلاعات و سادگی استفاده از این فن آوری‌ها به مرور به مهارتی همگانی تبدیل خواهد شد. شاید اغراق نباشد اگر گفته شود که تا چند سال پیش جهت استفاده از شبکه باید بر حداقل سیستم عامل Unix مسلط می‌بود، ولی امروزه با حضور نرم‌افزارهای ساده و مرورگرهای اینترنتی هر کاربر تازه وارد، پس از چند ساعت استفاده می‌تواند به طور مستقل از اطلاعات شبکه‌ها و پایگاه‌ها استفاده نماید. چرا که رمز موفقیت تجارت اطلاعات در سادگی و همگانی شدن آن است. اما نقش سازماندهی و مدیریت

اطلاعات عرصه‌ای است که کتابداران در آینده نقش اساسی را در آن خواهند داشت. هر چه حجم اطلاعات و داده‌ها در اینترنت و شبکه‌ها بیشتر شود نیاز به فرد حرفه‌ای به منظور طبقه‌بندی و قضاوت در نیازهای اطلاعات و داده‌ها بیشتر احساس می‌گردد. گفته می‌شود یکی از مهمترین عوامل پیشرفت اجتماعی کشورهای صنعتی توجه روزافزون به موضوع مدیریت اطلاعات است.

تربیت کتابداران جدید در حوزه فن آوری‌های جدید در حکم وظیفه برای کشورهای در حال رشد است. کتابداران باید بدانند اطلاعات چیست چگونه تبدیل می‌شود و چگونه گردآوری، ذخیره و بازیابی می‌گردد. آنها باید بدانند که سخت‌افزار، نرم‌افزار چیست، قادر به درک برنامه‌نویسی باشند و بتوانند نظام‌های اطلاعاتی مناسب احتیاجات مؤسسات خود را طراحی کنند. درباره پایگاه‌های اطلاعاتی به ویژه نوع ماشینی آن بیشتر بدانند. آنها باید درباره صنعت اطلاعات بیشتر فرا گیرند.

یک آلمانی گفته است:

«ملل عقب مانده در جهان امروزه آنهایی هستند که بسیار دیر به مرحله انقلاب صنعتی خود گام نهادند. در آینده ملل عقب مانده آنهایی خواهند بود که دیر به مرحله انقلاب اطلاعاتی وارد شده باشند.»

انقلاب اطلاعاتی چه نقش عظیمی در تحولات آینده در جهان خواهد داشت و کتابداران و اطلاع‌رسانان چه بار سنگینی را بر دوش خواهند داشت. اما چه باک که بهروزی هر سرزمینی به کار خستگی‌ناپذیر نیاز خواهد داشت.

منابع:

۱. فتاحی، رحمت‌اله. بلبشوی اینترنت. گفتاری پیرامون مشکلات سازماندهی، جستجو و...، کتابداری و اطلاع‌رسانی، جلد دوم، ش ۲، (۱۳۷۸)
- ۲... برخی از زمینه‌های تأثیر فن آوری‌های نوین بر کار کتابخانه‌ها و کتابداران. کتابداری و اطلاع‌رسانی، سال اول، ش ۴، (۱۳۷۷)
۳. شاه شجاعی، علی. مدیریت اطلاعات و انتقال فن آوری‌های اطلاع‌رسانی در عصر فراصنعتی. فصلنامه کتاب، دوره نهم، ش ۲، (۱۳۷۷)
۴. گیلوری، عباس. اطلاع‌رسانی و تغییر روند خدمات مرجع. فصلنامه کتاب، جلد ۶، ش ۳ و ۴، (۱۳۷۴)
۵. سوزان کی، مارتین. تکنولوژی اطلاعات و کتابخانه به سوی سال ۲۰۰۰. ترجمه سوسن سلطان محمدی. کتابداری، دفتر هجدهم، (۱۳۷۰)
۶. آزاد، اسداله. کتابداری و اطلاع‌رسانی در عصر حاضر. فصلنامه کتابداری، دوره ششم، شماره ۲۴، (۱۳۷۴)
۷. وامجو، رزام. آموزش فن آوری اطلاعات به نسل تازه کتابداران در حال رشد. ترجمه فرامرز مسعودی. فصلنامه کتاب، دوره نهم، ش ۲۴، (۱۳۷۷)
۸. دیویس، راد. اینترنت: ابزاری در خدمت کتابداران آسیایی. ترجمه اسداله آزاد. فصلنامه کتاب، دوره نهم، شماره ۱۵، (۱۳۷۷)